

XXIII OGÓLNOPOLSKA KONFERENCJA HISTORYKÓW KARTOGRAFII 24–26 WRZEŚNIA 2009 W WARSZAWIE

W dniach 24–26 września 2009 r. odbyła się w Warszawie XXIII Ogólnopolska Konferencja Historyków Kartografii pt.: *Dawna kartografia miast* zorganizowana przez Zespół Historii Kartografii Instytutu Historii Nauki PAN, Archiwum Państwowe m.st. Warszawy, Warszawskie Przedsiębiorstwo Geodezyjne S.A. i Stowarzyszenie Przyjaciół Archiwum Państwowego m.st. Warszawy. Patronat nad konferencją objęli Prezydent Miasta Stołecznego Warszawy oraz Główny Geodeta Kraju. Poszczególne sesje odbywały się w Domu Rekolekcyjno-Formacyjnym na warszawskich Bielanych.

Obrady otworzył zastępca przewodniczącego Zespołu Historii Kartografii – mgr Jerzy Ostrowski. Następnie licznie przybyłych gości powitali dyrektor Instytutu Historii Nauki PAN – doc. dr hab. Jarosław Włodarczyk, dyrektor Archiwum Państwowego m.st. Warszawy – mgr Ryszard Wojtkowski oraz zastępca burmistrza dzielnicy Bielany – Zbigniew Dubiel.

Tematem konferencji była dawna kartografia miast, m.in. Lublina, Łódź, Poznań, Słupska, Szczecin, Warszawy, Wieliczki i Wrocławia. Prezentowane referaty dotyczyły kartograficznej dokumentacji dziejów miast, a także współczesnego wykorzystania dzieł dawnych kartografów. Wśród omawianych zagadnień znalazły się m.in. forma prezentacji zabudowy na dawnych planach Warszawy, stopień wiarygodności dawnych map i planów, zakres ingerencji cenzury PRL, wykorzystanie planów w badaniach topograficznych i hydrologicznych oraz prezentacja dzieł dawnej kartografii w serwisie internetowym Polska. pl.

Pierwszej sesji przewodniczył mgr Jerzy Ostrowski (Warszawa), a rozpoczął ją referat mgr Pawła E. Wespiańskiego (Warszawa) zatytułowany *Z badań obrazu zabudowy na dawnych planach Warszawy*. Autor przedstawił analizę kartograficznego obrazu zabudowy Warszawy w kilku aspektach: prezentacji zabudowy, rozróżnienia charakteru zabudowy, elementów kartometrycznych, standaryzacji prezentacji i grafiki prezentacji. Na podstawie licznych ilustracji dowiódł swoistej stałości sposobu przedstawienia zabudowy miejskiej, istotnych podobieństw prezentacji oraz powolnych, ewolucyjnych zmian grafiki dawnych planów Warszawy.

Dr Adam Jankiewicz (Warszawa) wygłosił referat pt. *Dawne plany miast. Sytuacja rzeczywista czy projektowana? (Na przykładzie Delineacji A. Hiża i H. Jędrzejowskiego z 1771 roku)*. Zaznaczył on, że dawne plany miast mogą być niepoprawnie odczytywane, ponieważ na licznych z nich znajdujemy zarówno przedstawienie sytuacji istniejącej, jak też planowanej, acz niepewnej. Zatem interpretacja prezentowanego obrazu może prowadzić do niepoprawnego wnioskowania, skutkującego budowaniem fałszywej informacji o dawnych

Uczestnicy XXIII Ogólnopolskiej Konferencji Historyków Kartografii

układach przestrzennych miasta. Konieczna jest zatem umiejętność rozróżniania przedstawień topografii istniejącej i sytuacji projektowanej, co może uchronić od popełniania błędów w pracach badawczych, dotyczących analiz dawnej przestrzeni miejskiej.

Mgr Teresa Krogulec (Warszawa) w referacie pt. *Artystyczne walory dawnych miast ze zbiorów Muzeum Historycznego m.st. Warszawy* omówiła elementy artystyczne dawnych planów, jakimi są ozdobne winiety, kartusze, ramki, bordiury, panoramy i scenki rodzajowe, zróżnicowane liternictwo i wreszcie reklamy. Mówią one wiele o czasach, w których powstały. Ornamenty dawnych planów rzadko bywają przedmiotem zainteresowań badaczy, traktowane są jako sprawa drugorzędna.

Przedmiotem referatu dr. Henryka Bartoszewicza (Warszawa) pt. *Rewiry żydowskie w miastach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego w świetle map wielkoskalowych* była próba pokazania topografii rewirów żydowskich tworzonych w miastach Księstwa Warszawskiego i Królestwa Polskiego doby konstytucyjnej. Analiza map wielkoskalowych i źródeł pisanych pozwoliła na odtworzenie granic projektowanych rewirów w ośmiu miastach Księstwa Warszawskiego i w 22 miastach Królestwa Polskiego.

Drugą sesję, poprowadzoną przez prof. dr. hab. Grzegorza Straucholda (Instytut Geografii U.Wr.), rozpoczęła mgr Lucyna Szaniawska (Warszawa) wygłaszając referat pt.: *Znaki graficzne miast stosowane na mapach do końca XVIII wieku*. Autorka zaprezentowała analizę procesu przemian znaku punktowego od starożytności do XVIII wieku. Wraz z rozwojem wiedzy geo-

graficznej umowy znak graficzny miasta został przekształcony w sygnatury dobrane stosownie do przyjętej klasyfikacji obiektów osadnictwa według posiadanych funkcji i wielkości.

Tematem referatu dr Beaty Konopskiej (Warszawa) były *Zmiany w zakresie informacji na planach miast w świetle kształtowania przepisów o zachowaniu tajemnicy wojskowej i państwowej w Polsce w latach 1944–1955*. Autorka poruszyła problematykę cenzury w kartografii miejskiej, próbując wskazać różnice w ilości informacji topograficznej zamieszczanej na planach miast w aspekcie zmian zachodzących w przepisach o zachowaniu tajemnicy wojskowej i państwowej w Polsce w latach 1944–1955.

Dr hab. Lûdmila Kil`dûševwskaâ (Petersburg, Rosja) przedstawiła referat pt. *Sankt-Peterburg. 300 let na planach i kartah*, w którym zaprezentowała i omówiła plany Sankt-Petersburga, powstałe w latach 1703–2003.

Ingrida Miklâva i dr hab. Ânus Štrauhmanis (Ryga, Łotwa) w referacie pt. *Drevnie karty gorodov v kolekciâh Latvii* omówili mapy miast w zbiorach Litwy od poł.XVII w. Z 2200 planów i map, 100 pochodzi z XVIII i XIX w., reszta powstała w XX w. Zbiory te znajdują się w Muzeum Historii Rygi, Narodowej Bibliotece Łotwy oraz Państwowym Historycznym Archiwum Łotwy. Podano również publikacje zawierające katalog powyższych zbiorów.

Mgr Gunârs Goba (Ryga, Łotwa) przedstawił referat pt. *Voenno-topografičeskaâ služba Rosii (do 1917 goda) i eë vklad v razvitii nacional`noj geodezji, topografii i kartografii Latvii*. Autor zaprezentował wkład topografów rosyjskich w rozwój narodowej geodezji, topografii i kartografii Łotwy.

Dr Dariusz Przybytek i prof. dr hab. Grzegorz Strauchold w referacie pt. *Projekt historyczno-topograficznego atlasu miast Śląska* przedstawili koncepcję historyczno-topograficznego atlasu miast śląskich, obejmującego okres od początku epoki industrialnej aż po obecny proces transformacji miast.

Trzecią sesję rozpoczął dr Piotr Dymmel (Lublin) referatem pt. *Rozwój kartografii Lublina od XVII do połowy XX wieku*, w którym przedstawił próbę ogólniejszego spojrzenia na rozwój kartografii Lublina od jej początków w XVII stuleciu aż do połowy XX wieku.

Mgr Dorota Bartnik (Łódź) w referacie pt. *Lindleyowskie plany wodociągów i kanalizacji miasta Łodzi w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego* omówiła historię powstania projektu wodociągów i kanalizacji autorstwa Wiliama Heerleina Lindleya. Egzemplarz zawierający komplet dokumentów trafił do kolekcji Łodzianów w 1995 roku.

W kolejnym referacie zatytułowanym *Plan mierniczego Władysława Starzyńskiego w Łódzkim Internetowym Systemie Informacji o Terenie – InterSIT*, mgr Adam Lajdenfrost (Łódź) przedstawił plan miasta Łodzi wykonany w latach 1894–1897 przez Władysława Starzyńskiego. Stanowi on materiał źródłowy do historii rozwoju przestrzennego Łodzi w latach 1894–1932.

Przy stole prezydialnym

Prof. dr hab. Wiesław Sieradzan (Toruń) w referacie pt. *Zainteresowania dawną kartografią miejską Bernharda Schmida (1872–1947) – ostatniego niemieckiego konserwatora zabytków w Malborku* dokonał próby odpowiedzi na pytanie o wielkość i funkcje zbioru kartograficznego będącego w posiadaniu Bernharda Schmida do 1945 roku.

Mgr Wojciech Gawroński (Wieliczka) w referacie pt. *Najcenniejsze plany miasta Wieliczki i kopalni soli w zbiorach Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce* dokonał prezentacji zbioru kartograficznego Muzeum Żup Krakowskich, który jest cennym materiałem badawczym dokumentującym rozwój przestrzenny kopalni.

Mgr inż. Piotr Grabowski (Olsztyn) w referacie zatytułowanym *Obraz rozwoju urbanistycznego i walorów przyrodniczych Olsztyna w XIX–XX wieku na planach miasta z lat 1800–1946* omówił plany Olsztyna z tego okresu, które stanowią dziś źródło wiedzy do badań nad rozwojem miasta i i okolic. Mgr Krzysztof Strzelecki i prof. dr hab. Andrzej Konias (Słupsk) referując *Dawne plany Słupska od XVIII do XX wieku*, przeanalizowali i ocenili najstarsze zachowane plany miasta Słupska oraz wskazali na wartości źródeł kartograficznych w procesie badania tego obszaru.

Kolejną, czwartą sesję prowadził prof. dr hab. Jacek Paślawski (Warszawa). Pierwszy referat wygłosił mgr Krzysztof Grochowski (Poznań), który prezentu-

jąc *Dawne plany Poznania (do 1945 roku)* w zbiorach Biblioteki Raczyńskich, omówił zawartość planów Poznania w zbiorze kartograficznym tej biblioteki.

Z kolei *Plan Wrocławia Barthla Weinera z 1562 roku* – jego zawartość informacyjna, wiarygodność i przydatność był tematem referatu mgr Ewy Szymkiewicz (Wrocław). Pierwszy plan Wrocławia autorstwa Weinera z 1562 roku ma wartość dokumentacyjną. Przedstawia poglądowy obraz kartograficzny i stanowi podstawowe źródło do badań rekonstrukcyjnych i porównawczych, wykonywanych przez specjalistów różnych dziedzin nauki.

Mgr Wojciech Zalewski (Wrocław) w referacie pt. *Rozwój Wrocławia w latach 1850–1939 w świetle archiwalnych materiałów kartograficznych* przedstawił rozwój Wrocławia w latach 1850–1939 na podstawie opracowanych map tematycznych. Głównym materiałem przy wykonywaniu dla tych map były archiwalne plany miasta oraz źródła literaturowe.

W kolejnym referacie dr Jarosław Łuczyński (Toruń) omówił *Miasta Rzeczypospolitej na planach i widokach w „Civitates Orbis Terrarum” Georga Brauna i Franza Hogenberga*. „Civitates Orbis Terrarum”, wydawane w latach 1572–1617, dało początek poznaniu najbardziej znaczących miast na świecie. W sześciu tomach na 363 tablicach zamieszczono 530 miast wraz z ich opisami. Stanowi ono interesujące źródło nie tylko kartograficzne, ale również ikonograficzne do badań nad wybranymi miastami Rzeczypospolitej z przełomu XVI i XVII wieku.

Dr Radosław Skrycki (Szczecin) zaprezentował *Rękopiśmienne plany Szczecina Gerharda Corneliusa von Walrave z pierwszej połowy XVIII wieku*. W referacie tym autor omówił wykonane przez Corneliusa rękopiśmienne plany Szczecina, z których większość znajduje się w zasobach Muzeum Narodowego w Szczecinie. Są one częścią większego zbioru, obejmującego rękopiśmienne plany z XVIII wieku, na podstawie których można prześledzić rozwój szczecińskiej twierdzy w całym stuleciu.

Sesję zakończył referat dr hab. Beaty Medyńskiej-Gulij (Poznań) pt. *Przestrzeń miast Wielkopolski na mapach topograficznych z drugiej połowy XVIII wieku*, w którym przedstawiła analizę kartograficzną prezentacji miast jako strategicznych obszarów na „zdjęciach fryderycjańskich” i kolejnych pruskich mapach opracowanych do 1793 roku.

W czasie sesji posterowej, której przewodniczył dr Radosław Skrycki (Szczecin), odbyły się następujące prezentacje: dr Kamil Nieścioruk (Lublin) – *Archiwalne materiały kartograficzne jako źródło informacji o przekształcaniach przestrzeni dawnej strefy miejskiej*, mgr Dariusz Lorek (Poznań) – *Mapa topograficzna Urmresstischblätter z lat 1828–1832 jako źródło informacji o przestrzeni miejskiej w Wielkopolsce*, mgr Urszula Markiewicz (Szczecin) – *Mapy geodezyjne Szczecina w zasobie Archiwum Państwowego w Szczecinie. Współczesne aspekty gromadzenia, opracowania i wykorzystywania*, mgr

Wystawa *Obrazy z dziejów. Dawne plany, mapy i widoki Warszawy 1641-2007*

Maciej Aleksiejuk (Warszawa) – *Obraz kartograficzny „Osi saskiej” w Warszawie od XVIII do XIX wieku*, mgr Wojciech Gawroński (Wieliczka) – *Prezentacja wybranych map Wieliczki z XVII-XIX wieku*, mgr Dorota Gazicka-Wójtowicz i mgr Irena Grzybowska (Warszawa) – *Najstarsze plany miast polskich w zbiorach Centralnej Biblioteki Geografii i Ochrony Środowiska*, mgr Jolanta Kucharska (Warszawa) – *Wybrane plany w zasobach Narodowego Zasobu Bibliotecznego biblioteki Głównej Politechniki Warszawskiej*, dr Jarosław Łuczyński (Toruń) – *Miasta Rzeczypospolitej na planach i widokach w „Civitates Orbis Terrarum” Georga Brauna i Franza Hogenberga.*

Pierwszy dzień konferencji zakończył się uroczystą kolacją, w czasie której dr Marek Ostrowski wygłosił referat pt. *Od Panoramy Warszawy Przełomu Tysiącleci do Warszawskiego Tryptyku Edukacyjnego*, w którym zaprezentował tytułowy Tryptyk jako projekt Obrazowej Bazy Danych, zmieniający zasady nauczania podstaw programowych i wiążący wiedzę przedmiotową i zagadnieniową z rzeczywistą przestrzenią miasta. Ten projekt to element nowej generacji odwzorowań przestrzeni – wirtualnej kartografii.

Pierwszej sesji w drugim dniu konferencji przewodniczyła prof. dr hab. Beata Medyńska-Gulij (Poznań). Rozpoczął ją dr Siergiej Nielipowicz

Dr Jarosław Łuczyński (Toruń)

(Moskwa) referatem pt. *Plany Warszawy w zbiorach Rosyjskiego Państwowego Archiwum Wojskowo-historycznego*. Autor omówił zawartość Rosyjskiego Archiwum Wojskowo-Historycznego, w którym największym zbiorem map i planów Warszawy jest zespół nr 349 Główny Zarząd Inżynieryjny. Materiały kartograficzne. Materiały te przedstawiają zmiany w przestrzeni Warszawy. Wykorzystanie ich daje możliwość ochrony historycznej tożsamości obrazu stolicy Polski.

Dr Janina Stosik (Kraków) omówiła *Plany i widoki miast z okresu I Rzeczypospolitej w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie oraz ich twórcy* przedstawiając zawartość archiwalnych zbiorów kartograficznych z lat 1594–1944, które dziś dla historyka, architekta itd. stanowią bezcenne źródło w badaniach naukowych nad historią miast, ich rozwojem, lokalizacją i odtworzeniem pierwotnego wyglądu często nie istniejących już obiektów zabytkowych.

Mgr Anna Sokół (Kraków) w referacie pt. *Źródła kartograficzne do historii miast od końca XVIII w. do 1918 r. w zasobie Archiwum Państwowego w Krakowie* dokonała prezentacji podstawowych zasobów archiwalnych przechowywanych w tym archiwum, jako źródeł do badań historii miast.

Chronologicznie zawierają się one w okresie od końca XVII wieku do odzyskania niepodległości.

Plany i widoki miast w kartograficznej kolekcji Machnitzkych, znajdujące się w Bibliotece Uniwersyteckiej we Wrocławiu, były tematem referatu mgr Anny Osowskiej. Autorka przedstawiła kolekcję Machnitzkych, zawierającą znaczną liczbę atlasów z okresu XVI–XVIII, w tym atlasów sztucznych. Szczególne miejsce zajmuje siedmiotomowe dzieło zatytułowane *Atlantis Cosmographici Variorum Autorum a Machnitzkiis collecti*.

Dr Waldemar Spallek (Wrocław) w referacie zatytułowanym *Dawne plany małych miast górnośląskich na przykładzie Krapkowic* przedstawił dokumenty kartograficzne dotyczące Krapkowic, powstałe do 1945 roku. Omówił także okoliczności ich powstania na tle ogólnych tendencji rozwojowych kartografii miast górnośląskich, przedstawił twórców oraz ich późniejsze wykorzystanie.

W czasie drugiej sesji posterowej, poprowadzonej przez mgr inż. Jacka Uchańskiego (Warszawa), odbyły się następujące prezentacje: dr hab. Wiesław Ostrowski, mgr Agata Ciołkosz, mgr Tomasz Nowacki (Warszawa) – *Ewolucja treści i formy graficznej polskich planów miast w latach 1955–1989*, mgr Katarzyna Kowalik, dr Jarosław Suchożęberski (Warszawa) – *Wykorzystanie map i planów archiwalnych do analiz zmian starorzeczy Wisły w Warszawie*, mgr Marek Marzec (Warszawa) – *Elektroniczna prezentacja map archiwalnych*, mgr Paweł Wespiański (Warszawa) – *Wykorzystanie dawnych planów miast polskich w serwisach internetowych*, mgr Marcin Dziubiński (Warszawa) – *Filmy lotnicze jako przykład dynamicznej prezentacji przestrzeni miasta*.

Szóstej i ostatniej sesji przewodniczyła dr Beata Konopska (Warszawa). Referat pt. *Nowoczesne narzędzia przekazu kartograficznego wykorzystujące architektoniczne dane źródłowe na przykładzie ortofotomapy zniszczonej działaniami wojennymi Warszawy* wygłosili mgr inż. Jacek Uchański i mgr inż. Piotr Falkowski (Warszawa). Autorzy opisali proces powstania ortofotomapy zniszczonej podczas II wojny światowej Warszawy. Opracowanie powstało na podstawie archiwalnych zdjęć lotniczych, które wykonane zostały metodą fotolotniczych prac inwentaryzacyjnych przez lotnictwo radzieckie.

Dr inż. Albina Mościcka i mgr Marek Marzec (Warszawa) w referacie pt. *Archiwalia kartograficzne w badaniach naukowych na przykładzie zasobów Polska.pl* zaprezentowali możliwości wykorzystywania map archiwalnych, publikowanych w postaci cyfrowej w portalu Polska.pl, jako materiałów stanowiących podstawę do prowadzenia badań naukowych.

Z kolei dr inż. Bogdan Wolak (Olsztyn) w referacie pt. *Wykorzystanie źródeł kartograficznych w badaniu rozwoju miast* przedstawił możliwości wykorzystania map topograficznych do badania rozwoju miast na przykładzie miasta Ostrołęka.

W ostatnim referacie zatytułowanym *Polskie piśmiennictwo o dawnych planach miast 1983–2009* mgr Jerzy Ostrowski (Warszawa) scharakteryzował polskie piśmiennictwo odnoszące się do dawnych planów miast, oparte na bibliografii za lata 1983–2009.

Konferencji towarzyszyły wystawy reprodukcji dawnych planów miast: *Plany i widoki Lublina XVII–XXI wieku* (autor wystawy dr Piotr Dymmel), *Plany miasta Wieliczka i kopalni soli w zbiorach Muzeum Żup Krakowskich w Wieliczce* (autor wystawy Wojciech Gawroński), *Mapy Polski w zbiorach Muzeum Miasta Rygi i Żegluga Morskiej*, (autorka wystawy Ingrida Miklāva) oraz *Obrazy z dziejów. Dawne plany, mapy i widoki Warszawy 1641–2007* (autor wystawy Paweł E. Wespiański).

Dwudniowe obrady zakończyła dyskusja, w której głos zabrali: mgr inż. Jacek Uchański, mgr Paweł Wespiański, mgr Henryk Rutkowski, Maria Sołtys (architekt) i mgr Marcin Dziubiński. Organizatorzy zapowiedzieli, iż wygłoszone referaty i komunikaty ukażą się drukiem w kolejnym (15) tomie serii *Z dziejów kartografii*.

Aldona Ertman
Instytut Historii Nauki PAN
Warszawa